

7. Коржак З. З. Вираження експресивності номінативних речень (на матеріалі сучасної української художньої літератури): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2007. 210 с.

8. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський та ін. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 820 с.

9. Chomsky N., Lasnik H. Syntax in generativen Grammatik. *Syntax: An International Handbook of Contemporary Research*. Berlin & New York, Walter de Gruyter, 1993. Pp. 506–569.

Ілюстративний матеріал

1. Амеліна В. Дім для Дома. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 384 с.
2. Горіха Зерня Т. Принцип втручання. Київ: Білка, 2021. 272 с.
3. Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачеве: Карпатська вежа, 2019. 336 с.
4. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.
5. Костенко Л. Триста поезій. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 416 с.
6. Стяжкіна О. Мовою Бога. Київ: Дух і Літера, 2016. 128 с.

Андрій Пасека
(м. Вінниця)

СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ УРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Питання, пов'язані з аналізом термінів щодо їх словотвору, семантики та мотивації, досліджували М. Вакуленко, Л. Веклинець, М. Годована, К. Городенська, Р. Дудок, О. Іванишин, О. Материнська, Л. Червінська та ін. Дери́ваційні особливості термінів були предметом вивчення таких вітчизняних мовознавців: Г. Аркушин, М. Вербенець, М. Гонтар, В. Дев'ятко, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Н. Книшенко, І. Кочан, Л. Малевич, Г. Мацюк, Т. Панько, Л. Полюга, Г. Ракшанова, Л. Симоненко, Е. Скороходько, І. Фецько, Д. Шафран, Н. Шило та ін. У працях цих учених запропоновані різні підходи до визначення основних структурних типів термінів, опису арсеналу словотвірних засобів та моделей і виявлення ступеня їхньої продуктивності в мові. Терміни урології ще не були в полі зору науковців, що свідчить про актуальність дослідження особливостей їх словотвірної будови.

Метою постає розгляд основних і/чи неосновних типів творення урологічних термінів із простеженням частоти використовуваних афіксів та інших способів продукування таких термінних одиниць.

Урологічна термінологія, як і вся медична термінологія загалом, у своєму складі має як власні лексеми, так і запозичені. Серед запозичень переважають грецькі та латинські слова або їхні елементи, хоча наразі частими стали запозичення з англійської, а кількість інтернаціональних термінів / елементів продовжує збільшуватись. Медиків приваблює відносна семантична однозначність цих терміноелементів, що дає змогу в переважній більшості випадків уникати нерозуміння чи полісемії. До того ж у галузевих терміносистемах поширеними є терміни, які поєднують у своєму складі інтернаціональні компоненти або афікси з українськими морфемами. Не можна не погодитися з Ю. Дев'ятко, яка стверджує, що «греко-латинські суфікси та відповідні суфіксоїди в українській мові є досить систематизованими та концептуальними, вносять конкретизацію по відношенню до значення, яке транслює корінь, і можуть змінювати граматичну категорію терміна» [1, с. 24].

Терміни є різноманітними за походженням (власні, запозичені), структурою (синтетичні (однослівні), аналітичні (багатослівні)), способами творення (морфологічний спосіб, синтаксичний спосіб, семантичний, морфолого-синтаксичний).

Коли йдеться про способи творення урологічних термінів, то говорять про:

- морфологічний спосіб творення (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний, основоскладання, словоскладання, аббревіація);
- синтаксичний спосіб – утворення стійких терміносполучень (на основі словосполучення), які являють собою дво- та багатокomпонентні терміни;
- семантичні способи (метафора та метонімія; епонімія);
- морфолого-синтаксичний спосіб: субстантивація, адвербіалізація та ін.

Ще одним продуктивним способом термінотворення та поповнення медичної термінологічної системи вважають запозичення термінів з інших мов.

Суфіксальний спосіб творення серед морфологічних способів творення вирізняється своєю потужністю і частотністю. Серед словотвірних морфем українських урологічних термінів маємо такі суфікси: -аці(я), -изм / -ізм, -ин / -ін, -аз(а), -оз(а), -ит / -іт, -атор / -ятор, -ист, -ант, -ом(а), -ість / -ость / -асть, -ин(а) / -ін(а), -ок, -нок, -чок, -ств(о) / -цтв(о) / -зтв(о),

-иц(я), -юк, -ак / -як, -нн(я), -ик / -ік, -овик, -от та ін. Для глибшого аналізу суфіксів української урологічної термінології ми скористалися однією з найкращих сьогодні праць у вітчизняній лексикографії – «Етимологічним словником запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові» П. Селігея [3]. Найбільш уживаними в урологічній термінології є:

а) суфікс *-ом(а)* має значення «морфологічне утворення, пухлина»: *аденома* (доброякісне новоутворення, що розвивається внаслідок гіперплазії), *гамартрома* (вузлове доброякісне новоутворення, що являє собою тканинну аномалію розвитку), *міома* (доброякісне гормонозалежне утворення, яке розвивається з м'язових та сполучних клітин матки), *ліпома* (доброякісна пухлина із жирової тканини, іноді множинна), *саркома* (злоякісна пухлина сполучної тканини), *хоріонкарцинома* (найбільш агресивний варіант пухлин яєчка, частіше зустрічається у дорослих) та ін.;

б) суфікс *-ит (-ит)* передає значення «запалення; гостре запальне захворювання органу або тканини», наприклад: *везикуліт* (запалення сім'яних пухирців), *епідидиміт* (запалення придатка яєчка), *епідидимоорхіт* (запалення яєчка і його придатка), *каверніт* (запалення печерестих тіл пеніса), *паранефрит* (запалення навколониркової жирової тканини), *парацистит* (запалення жирової тканини навколо сечового міхура), *простатит* (запалення передміхурової залози), *уретрит* (запалення слизової оболонки сечовипускного каналу) та ін.;

в) суфікс *-ія(a)* є багатозначним, передає значення «опредметнена якість» (за словником), в урології найчастіше використовується у термінах, що позначають хворобу, аномальний стан, наприклад: *агенезія* (недорозвинення органу або повна його відсутність у результаті порушення розвитку плода на ранніх стадіях), *аплазія* (уроджена відсутність або недорозвинення органу), *бактеріурія* (стан, при якому в посіві сечі виявляється зростання бактерій), *гемоспермія* (хворобливий стан, що характеризується домішками крові в еякуляті), *гінекомастія* (захворювання, що проявляється збільшенням у розмірах грудних залоз від 1 до 10 см у чоловіків, внаслідок розростання жирової або залозистої клітковини), *гіперазотемія* (підвищена концентрація в крові продуктів переробки білків, що містять азот (сечовина, креатинін тощо)), *ліпідурія* (наявність у сечі ліпідів) тощо;

г) суфікс *-оз* має значення «опредметнена дія, стан»: *ацидоз* (підвищена кислотність крові, шлункового соку та тканин організму внаслідок зміни кислотно-лужної рівноваги), або «незапальний патологічний процес,

хронічний хворобливий стан»: *гідронефроз* (уроджене або набуте захворювання, що характеризується дилатацією миски та чашок, порушенням функції нирки внаслідок функційного чи органічного звуження мисково-сечовідного сегменту), *мультикістоз* нирки (аномалія розвитку, паренхіма однієї із нирок повністю заміщена великими кістами, сечовід закінчується сліпо, нирка не функціонує), *нефроптоз* (патологічний стан нирки, при якому вона зміщується за межі своєї фізіологічної рухливості), *нефросклероз* (зморщення нирки внаслідок розвитку в ній рубцевої тканини), *парафімоз* (защемлення головки статевого прутня у ділянці вінцевої борозни) тощо;

г) суфікс *-ізм / -изм* має значення «властивість», іноді «вада» / «хвороба», як то: *анаболізм* (реакції синтезу необхідних клітині речовин, у яких енергія отримана у катаболічних реакціях), *крипторхізм* (системне захворювання, що характеризується порушенням процесу опущення яєчка в калитку), *монорхізм* (уроджена відсутність одного з яєчок), *поліорхізм* (наявність додаткового яєчка з однієї або обох сторін) та ін.;

д) суфікс *-анн-* має значення опрeдмeтнeної дії: *бужування* (розширення звужених ділянок сечових шляхів спеціальним інструментом – бужем), *дренування* (метод лікування та діагностики в медицині, що передбачає виведення з природних чи паталогічних порожнин тіла людини різного вмісту), *сканування* радіоізотопне (одержання зображення органу, насиченого радіоактивним ізотопом), *сечовипускання* (процес виведення сечі з організму (з сечового міхура)) тощо;

е) суфікси *-ор, -ер* від початку мали значення особи⁶, а значення «пристрій, механізм, знаряддя праці» розвинулось у мовах, що його запозичили: *ділятатор* (медичний інструмент, який використовується для дослідження та розширення трубчастих органів), *екстрактор* (апарат для розділення рідких або твердих речовин за допомогою селективних розчинників (екстрагентів)), *катетер* (виріб медичного призначення у вигляді порожнистої трубки, призначений для з'єднання природних каналів, порожнин тіла, судин з зовнішнім середовищем для їх дрeнування, введення в них рідин та газів, промивання, або проведення через них хірургічних інструментів), *літотриптор* (апарат, який застосовують для безконтактного ударно-хвильового дроблення конкрементів, що утворились у тілі людини) та ін.;

⁶ Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Академперіодика, 2014. С. 115.

є) суфікс *-ач* використовується переважно для творення іменників від дієслів недоконаного виду і в досліджуваній терміносистемі називають предмет, за допомогою якого виконують дію: *тримач, розширювач*;

ж) суфікс *-аз* вважають малопродуктивним, утім в урологічній термінології він має вживання. Так, у термінах *гомеостаз* (система узгоджених відгуків організму, спрямованих на забезпечення, підтримання або відновлення сталості його внутрішнього середовища), *стаз* (*сечовий*) (уповільнення або припинення природної течії сечі по сечових шляхах).

Творення урологічної термінології відбиває всі структурні напрями словотворення: терміни-однослови, терміни-композиції та терміни-словосполучення.

Синтетичні урологічні терміни (терміни-однослови) можуть утворюватися як морфологічним, так і семантичним способом.

Коли ідеться про морфологічний спосіб творення урологічних термінів, то варто зауважити, що урологічна термінолексика, порівняно з загальнонавчальною, часто вживає як засіб словотворення дещо інший набір морфем, для яких характерною є закріпленість за певними класами понять. У разі термінологічного словотворення вільніше та простіше поєднуються запозичені й національні словотвірні елементи, спостерігається також зміна семантики загальнонавчальних морфем.

Найбільш активним способом творення в межах морфологічного постає суфіксальний спосіб, трохи менш продуктивним є префіксальний і префіксально-суфіксальний способи творення. Неочікувано активним у творенні урологічної термінології видається спосіб аббревіації (зокрема різновид ініціальної аббревіації).

Література

1. Дев'ятко Ю. С. Дериваційна характеристика медичних термінів (на матеріалі стоматологічних текстів). *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2019. Т. 24, № 1(19). С. 21–28.
2. Дзюба М. Диференціація епонімічних термінів і номенів. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 676. С. 15–18.
3. Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові. Київ: Академперіодика, 2014. 320 с.
4. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Київ: КНЕУ, 2003. С. 18–22.
5. Симоненко Л. О. Українська термінологічна лексикографія за роки незалежності: здобутки і прорахунки. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Київ: КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 3–7.

6. Симоненко Л. О. Українська термінологія кінця ХХ ст. *Українська термінологія і сучасність*: Матеріали II Всеукр. наук. конф. Київ: Вид-во Інституту української мови НАН України, 1997. С. 10–14.

7. Содомора П., Мартин В. Греко-латинські префікси та їх відображення в українській філософській та медичній термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 116–120.

Тетяна Петрова
(м. Харків)

КРИТИКА СЛОВНИКІВ М. ЙОГАНСЕНОМ

Майк Гервасійович Йогансен – видатний представник Харківської філологічної школи. 1917 р. він закінчив Харківський університет, здобув науковий ступінь магістра філології, навчався в аспірантурі і був учнем Л. Булаховського та О. Синявського.

М. Йогансен був виразником доби Розстріляного відродження, його роботи мали значущий вплив на розвій національної науки. Його безпідставно звинувачено і знищено 1937 р., а реабілітовано 1958 р.

М. Йогансен – це, як відомо, поет, прозаїк, мовознавець, перекладач, журналіст, критик навчальних і наукових видань, словників. Його різнобічний доробок відкрився українській науці лише в кінці ХХ ст. Він займався літературною творчістю, досліджував проблеми мовознавства, брав участь у створенні проєкту українського правопису 1928 р., також укладав словники.

Сьогодні відомі поодинокі наукові праці, у яких українські вчені аналізують, зокрема, різножанровий мовознавчий здобуток М. Йогансена і його внесок у розвиток Харківської філологічної школи 20–30-х рр. ХХ ст. [5], його рецензії на лінгвістичні праці 20-х рр. ХХ ст., написані ним упродовж 1922–1925 рр. [3]. Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу рецензій М. Йогансена на словники, що є цінним складником його критичного дискурсу, осмислення і характеристики феномена його лінгвоособистості як рецензента. Студіювання лінгвоперсони критика словників може бути перспективним напрямом лінгвоперсонології – лінгвоперсонології критика.

Мета цього дослідження – схарактеризувати особливості критики словників та ознаки критичного дискурсу М. Йогансена на матеріалі рецензій на словники.